

Мурат кызы Н., Орозалиев А.А.

ЖАЙЛОО ТУРИЗМИ (Кыргызстандын мисалында)

Мурат кызы Н., Орозалиев А.А.

ТУРИЗМ ДЖАЙЛОО (на примере Кыргызстана)

Murat kyzy N., A.A. Orozaliev

TOURISM IN JAILOO (on the example of Kyrgyzstan)

УДК: 796.524

Жайлоо туризми азыркы учурда Кыргызстанда өнүгүп келе жаткан тармактын катарына кирет. Себеби Кыргызстан кереметтүү бийик тоолуу мамлекет. Жалпы аянттын 90% тоолор ээлейт. Көк тиреген аска зоолор, тунук таза суулар, жашыл түскө бойлогон кенен жайлоолор жаратылышыбыздын кооздугуна көрк кошуп турат. Ошол себептен бул аймакта өлкөнү эл аралык туризмдин борбору катары алдыга чыгара турган туристтик ресурстардын бардык түрү жайгашкан. Анын ичинен жайлоо туризмдин өнүктүрүү үчүн Кыргызстанда бардык шарттар бар. Мисалы, көптөгөн кооз жайлоолор, дүйнө жүзүнө таанымал болгон Кырчын жайлоосу туризмди жогорку деңгээлде өнүктүрүүгө шарт түзөт. Кыргызстан аймагы боюнча чоң өлкөлөрдүн катарына кирбесе да, 230 мамлекеттин ичинен жаратылышы кооз, абасы таза 10 мамлекеттин катарына кирет. Ошондой эле көптөгөн кооз жайлоолоруна суктанууга болот. Бул макалада Кыргызстандын жайлоо туризминин кандай деңгээлде өнүгүп жатканын жана жайлоо туризми өзүнө эмнени камтыгандыгы тууралуу сөз болмокчу.

Негизги сөздөр: жайлоо, туризм, турист, жайыт, боз үй, өрөөн, тоолор, маршрут, улуттук ашкана.

В настоящее время в Кыргызстане наблюдается рост туризма в джайлоо, поскольку 90% из общей площади страны занимают горы. Вся красота этих краев заключается в могучих горах, в прозрачных родниках, в простирающихся широких полях джайлоо. Поэтому страна владеет всеми необходимыми ресурсами для процветания туризма джайлоо на международном уровне. К примеру, множество прекрасных местоположений, включая джайлоо Кырчын, где проходили известные Всемирные игры кочевников, есть все необходимые ресурсы для продвижения туризма в джайлоо на новый уровень. Хотя, Кыргызстан и не входит в число крупных стран по территории, но из 230 государств она входит в десятку лидеров, рекомендуемых для посещения туристов в сфере туризма джайлоо. В данной статье говорится об уровне развития туризма в Кыргызстане и из чего состоит туризм в джайлоо.

Ключевое слово: джайлоо, туризм, турист, пастбища, юрта, долина, горы, маршрут, национальная кухня.

Nowadays, there is great increase in Jailoo tourism, as 90% of the total territory of Kyrgyzstan is occupied by mountains. All the beauty of these lands include the mighty mountains, clear springs, stretching wide fields of jailoo. Therefore, the country has all the necessary resources for the prosperity of tourism in jailoo at the international level. For example, many beautiful locations, including Kyrchyn jailoo, where the World Nomad Games were held, where there are all the necessary resources to promote tourism in jailoo to a new level. Although Kyrgyzstan is not one of the largest countries in the territory, but it is among the ten leaders of the 230 countries recommended to visit tourists from the tourism sector of jailoo. This article describes the level of tourism development in Kyrgyzstan and what constitutes tourism in jailoo.

Key word: jailoo, tourism, tourist, pastures, yurt, valley, mountains, route, the national dining room.

Жайлоо – бул жайкы конуш, мал жайыты. Жайлоого абасы салкын, чөбү мол, суусу кенен жерлер тандалат. Жайлоо ички жана сырткы болуп бөлүнөт. Ички жайлоого бөксө тоолордогу, сырткы жайлоого алыскы бийик тоолордогу (Ысык-Көлдүн сырты) жайыттар кирет. Жайлоонун чөбү жагымдуу жана сиңимдүү болгондуктан, мал тез эттенип, организми чың болот. Жайлоодо негизинен бетеге, шыбак, доңуз сырты, тулаң жана башка ар түрдүү чөптөр өсөт. Алардын курамында 8-10% протеин кармалат. Кыргызстандын жайлоолору деңиз деңгээлинен 2500-3000 м бийиктикте орун алган, мисалы, Ак-Сай, Арпа, Кара-Төр, Көлтөр, Ашуу-Төр жана башка. Бийик тоо арасы төр, ат жайлоо деген түшүнүктү берет [1].

Жайлоо туризми – тоолордун альпы жана субальпы шалбаа алкагында тоо шартындагы табигый кубулуштарды, элдин көчмөн турмуш шартында маданий, турмуш – тиричилик жана чарбалык ишмердүүлүк жүргүзүүсүн таанып билүү максатында уюштурулуучу тур. Кыргызстандын шартында жайлоо туризм саякаттоонун экзотикалык түрүн ийгиликтуу уюштуруунун, дуйнөлүк туристтик рынокко өзүбүздүн уникалдуу продукцияны сунуш кылуунун мыкты каражаты болуп саналат. Чет элдик туристтерге кыргыздардын жайлоодогу турмушун, жашоо образын, үрп адаттарын жана чарбалык ишмердүүлүгүн (мисалы, боз үйдөгү жашоо, боз үйдүн түзүлүшү, анын эмеректери, тамак даярдоо, мал багуу жана башка) кандайдыр бир иш-аракеттерге (мисалы, жайлоолордо өткөрүлүүчү оюндарга, килем, шырдак жасоого, кымыз башка улуттук тамак-аштарды даярдоого жана башкалар) туристтердин өзүн катыштыруу кайталангыс сезимдерге туш кылып, кызыктуу ой пикирлерди жаратат [1].

Кыргыздын боз үйү – элдин сергек акылынан чыккан, чебер колунан тамган, теңдешсиз өзүнчө өнөр. Ал – укмуштай айлакердик көркөмдүккө, математикалык так эсепке жана физикалык тең салмакка ээ. Кыргыздар жашоо шартына ылайык боз үйдүн бүктөмө шартын кабыл алышкан. Боз үйдүн жыгач тулкусуна узанган усталар – чыныгы архитекторлор. Жайып тиксе тең салмакты сактап, кыз такысындай келишимдүү, бүктөп койсо, бир тоолук жүк, көчүп конууга ылайык тоолуктардын сыймыктуу бул мүлкүнүн көлөмү, албетте ар кандай болот.

Жайлоо туризми Кыргызстанда өткөн кылымдын 90-жылдарынын аягында пайда болгон (жаралган). Жайлоодо жашаган чабандардын үй-бүлөсү жайында эс алууга келген туристтерге боз үйгө жашоого жана тамактанууга сунуш киргизишкен. Мындай сунуштар туристтерге ыңгайлуу болгон. Келген коноктордун бардыгына кыргыз чабан үй-бүлөлөрүнүн мейман достугун абдан жактырышып эс алууга көбүрөөк келе баштаган. Маданият жана социалдык жашоо образы, кооз жерлер, ат үстүндө жүрүү, улуттук тамактар, таза абада эс алуу унутулгус көз ирмемдерди калтырган. Жайкысын жайлоодо – кымыздын убагы, суусундук, уйдун сүтүнөн жасалган каймак, айран, сүзмө, сары май табигый таза продукциялардан жасалат. Боз үйдө жашап чабандын келиндери даамдуу үйдүн нанын жана колдон жасалган лапша менен шорпо жасашат. Кыргыздар бардык тамакты эт менен жасаганга көнүп калышкан, ошондуктан улуттук ашканада көбүнчө эт продукциялары, бирок вегетерианстар үчүн атайын даамдуу тамактарды жасашат [2].

Мындан тышкары жайлоодо эн маанилүү бул ат үстүндө жүрүү, аны менен бирге жаратылыштын кооздугуна суктануу эс алуунун көркүн ачат.

Ат туризми Кыргызстандын улуттук туристтик кыймылынын ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет. Элибиз атка жакын, каныбызда бар, ага кызыгышат. Чет өлкөлүктөр деле араң турушат, бирок маселе бул ишти талапка ылайыктуу уюштуруу керек. Кыргызстанда жайлоо туризминин негизги багыты ат туризми көчмөн элдин тарыхы менен бирге жаралган. Ат чапкан, жорго салдырган, балдар кунан, тай чапкан, улак тарткан, кыз

куумай, тыйын эмдей ойношкон. Маршрут боюнча жайлоодо, таза абада, туристтик жүрүштө ат минип жүрүү активдүү эс алуу саякатына толук жооп берет: ал адамдын бүткүл булчуңдарына жана ички органдарына таасир берип, баарын кыймылга келтирет жана кан тамырларынын активдүү иштешине жардам берет [3].

Кийинки мезгилде туризм индустриясы өтө тез өнүгүп, кирешелүү, өз алдынча олуттуу тармакка айланды. Жыйырманчы кылымдын экинчи жарымынан тартып туризмдин өтө тез өнүгүүсүнөн улам, азыр ал дүйнөлүк экономиканын структурасына, айрыкча көп өлкөлөрдүн чарбасына кыйла таасирин тийгизүүдө. Мындай жагдай бир жагынан, калктын жашоо тиричилигинин тез жакшыруусуна, илимий-техникалык прогрессин ыкчам өнүгүшүнө, транспорт түрлөрүнүн көбөйүшүнө жана сапатынын оңолушуна тиешелүү болсо, экинчи жагынан, акыл же кара күч эмгегинен чарчап, эс алууга умтулгандардын көбөйүшүнө, ошондой эле ири шаарларда, өнөр жайлуу райондордо экологиялык абалдын начарлап кетишине тыгыз байланыштуу [5].

Азыркы убактарда жайлоо туризми өнүгүп жатат. Кыргыздардын жайлоорунда ар кандай эс алуу оюндары, дүйнөлүк уюштуруу иштери жүргүзүлүүдө.

Ысык-Көл эс алуучу жайдан башка да туризмдин түрлөрү өнүккөн. Башка өлкөлөрдөн туристтер, альпинисттер жана саякатчылар келип турушат. Алар көлдүн кооздугуна, тунуктугуна, абанын тазалыгына суктанып кайтышат. Көл жээги жай мезгилинде өтө жаандуу жана өтө кооз. Ар түрдүү ооруларды айыктыруучу Жети-Өгүз, Кой-Сары, Ысык-Көл, Ак-Суу сыяктуу курорттор Ысык-Көлдө. Көлдүн жээгинде бир мезгилде расмий маалыматтар боюнча 30-50 мин эс алуучу адамды кабыл алууга мүмкүнчүлүгү бар 128 санаторий, ден соолук чындоочу мекемелер жайгашкан. Көлдүн климаты мелүүн абасы таза, нымдуу. Ысык-Көлдүн туш тарабы тоолор менен курчалган. Күнгөй, Тескей Ала тоолору, аскасы асман тиреп өзүнчө бир көрктүү [3].

2014-жылдын сентябрдын сегизинен он төртүнө чейин биринчи бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюну Кыргызстандын жайлоосунда болуп өттү. Долбоордун негизги максаты бренд катарында улуттук көчмөндөр оюнун дүйнөгө таанытуу. Дүйнөлүк көчмөндөр оюну да дал ушул даңазалуу кыргыз элинин бермети Ысык-Көлдүн

жээгинде өткөрүлдү. Чолпон-Ата шаарындагы 800 орундук ат майдан (көчмөндөр оюнуна) карата 7000 киши бата турган болуп кеңейтилди. Ысык-Көл облусундагы “Бүткүл көчмөндөр оюнунун” алкагында Чолпон-Ата шаарынын кырчын жайлоосундагы этно шаарчада 200гө жакын боз үй тигилди. Этно шаарчада боз үйлөр Орто Азияда көчмөн элдин жашоо турмушун чагылдырып атайын жасалган элементтер жайгашкан. Келген коноктор көчмөндөрдүн каадалы жана жашоо турмушу менен таанышып, “Дасторкон” фестивалында даярдалган салттык ашканада болуп, даам сызышып жана ат оюндарына маданий-музыкалык кечелерге катышты. Этно шаарчада “Салбуурун” оюндары дагы өткөрүлүп өлкөнүн алгыр куштардын клубу жана ассоциациялары жана куш мергенчилеринин сүйүүчүлөрү катышты. Мындан тышкары тайгандары көргөзмөсү жана бүркүттөрдүн сынагы уюштурулган [5].

Ошол эле кырчын жайлоосунда 2 жыл катары менен «Дүйнөлүк көчмөндөр оюну» жогорку деңгээлде өткөрүлдү. Ушул уюштуруу иштеринен кийин Кыргызстан дүйнөгө жаратылышынын кооздугу жана кенен жайлоолору, таза абасы менен туристтердин көңүлүн бура баштады.

Сон-Көл жайлоосу. Табияттын кооздугуна арбалган чет элдик туристтер Сон-Көл жайлоосуна көбүрөөк келишет. Жайлоого чыккан кыргыздар дагы туристтерге жарамдуу шарт түзүп, туризм аркылуу шарт табууга күч үрөп жатышат. «Акыркы жылдары Кыргызстанга Франциядан, Түштүк Кореядан келип жатышат. Бельгия мамлекетинен да келип жатышат. Алар биздин табиятка суктанышат. Түндөсү дагы чыгып, асмандагы балбылдаган жылдыздарды сүрөткө тартышат. Жатып алып таза абага, мемиреген тынчтыкка аябай ыракаттанышат келген туристер [5].

Азыркы учурда жайлоо-туризмине бардык коноктор келип эс алууну максат кылышат. Жайлоого келген ар бир туристке кыргыздын асман тиреген тоолору, тоолордун капталдарында өскөн бийик арча карагайлар, ажайып өскөн жыттуу гүлдөр, жаратылышка көрк берген жашыл чөптөр эс алуунун маанисин түшүндүрөт.

Кыргызстандагы жайлоолордун тизмеги:

1. Абшир-Сай өрөөнү.
2. Фергана өрөөнү.
3. Эки-Нарын өрөөнү.
4. Кожо-Келен өрөөнү.

5. Ак-Сай өрөөнү.
6. Көк-Кыя өрөөнү.
7. Ак-Туз өрөөнү.
8. Чычкан өрөөнү.
9. Чаткал дарыя өрөөнү.
10. Аламидин жана Ысык-Ата өрөөнү.
11. Ак-Талаа өрөөнү.
12. Суусамыр өрөөнү.

Кыргызстандын жайлоолору абдан кооз болгондуктан туристтердин келүүсү жылдан жылга көбөйүүдө.

Адабияттар:

1. Жыргалбеков Т. Кыргызстандын туризм негиздери. - Бишкек, 2012.
2. Атышев К. Кыргызстандын туризм географиясы. - Бишкек, 1996.
3. Дудашвили С.Д. Туристские ресурсы Кыргызстана. - Бишкек, 2004.
4. Asia Travel. <http://asia-travel.uz/kyrgyzstan/sights/ozerson-kul/> / (дата обращения 18.04.19)
5. Kabar. <http://old.kabar.kg/kyr/analytics/full/76937/> / (дата обращения 05.04.19).

Рецензент: к.геогр.н., доцент Дылдаев М.М.